

## BURHONIDDIN MARG‘INONIYNING “AT-TAJNIS VA-L-MAZIYD” ASARINING MANBAVIY ASOSLARI

*Mardonov Xayrulla Mahmudovich*

*Imom Termiziy o‘rta maxsus islom ta’lim muassasasi o‘quv ishlari  
bo‘yicha direktor o‘rinbosari*

### THE SOURCES OF BURHONIDDIN MARGHINONI'S WORK “AT-TAJNIS WA-L-MAZIYD”

*Mardonov Xayrulla Mahmudovich*

*deputy director of Educational Affairs of Imam Termizi Secondary  
Special Islamic Educational Institution*



E-mail:

Xayrulloh2022@mail.ru

[https://orcid.org/  
0004-0002-6200-1115](https://orcid.org/0004-0002-6200-1115)

Tel: +998 91 573 16 46

**Annotatsiya:** Burhoniddin Marg‘inoniy hayoti va ijodiga e’tibor oxirgi vaqtlarda jiddiy o’sdi. Chunki bu olim merosi o‘zining serqirraligi bilan tadqiqotchilar e’tiborini o‘ziga jalb qilmoqda. Unda islomiy ilmlarning ko‘pchiligi bilan birga bir qator fihiy fanlar ham aks etadi. Olimning shunday asarlaridan biri “At-Tajnis va-l-maziyd” (Ajratishtish va ilmni ziyoda qilish) bo‘lib, u bir qator muhim islomiy tushunchalar tahlilini o‘z ichiga olgan. Ushbu tahlillar esa o‘z navbatida fiqh fanida muhim ahamiyat kasb etgan.

**Kalit so‘zlar:** Burhoniddin Marg‘inoniy, At-Tajnis va-l-maziyd, fiqh, nashr, mutaaxxir ulamolar.

**Аннотация:** Внимание к жизни и творчеству Бурхониддина Маргинани в последнее время значительно возросло. Потому что наследие этого ученого привлекает внимание исследователей своим блеском. Он включает в себя большинство исламских наук, а также ряд наук фикха. Одной из таких работ ученого является «Ат-Таджнис ва-л-Мазийд» (“Выделение и увеличение знаний”), содержащая анализ ряда важных исламских концепций. Эти анализы, в свою очередь, заняли место в юридической науке.

**Ключевые слова:** Бурхониддин Маргинани, Ат-Таджнис ва-л-мазид, фикх, публикация, мутаахширские улемы.

**Annotation:** Attention to the life and work of Burhoniddin Marginani has grown significantly in recent times. Because this scientist’s legacy is attracting the attention of researchers with its brilliance. It includes most of the Islamic sciences as well as a number of fiqh sciences. One such work of the scholar is “At-Tajnis wa-l-Maziyd” (Distinguishing and Increasing Knowledge), which contains an analysis of a number of important Islamic concepts. These analyzes, in turn, have gained a place in the science of jurisprudence.

**Key words:** Burhoniddin Marginani, At-Tajnis wa-l-mazyd, fiqh, publication, mutaaxxir ulama.

#### KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION)

Ma’lumki, Movarounnahr diyori qadimdan diniy ilm va ma’rifat sohasida islom ilmlarini mumtoz darajagacha olib chiqa olgan ko‘plab

buyuk allomalarni yetishtirgan. Ayniqsa, bu zaminda o‘rta asrlarda o‘z asarlari va ta’limotlari bilan butun jahonni lol qoldirgan yuzdan ziyod ulug‘ zotlar samarali faoliyat ko‘rsatgan. Mana

shunday mashhur siymolar silsilasida islomiy ilmlarning bir nechtasida asoschi sifatida e'tirof etiladigan islom uyg'onish davrining yirik vakili Burhoniddin Marg'inoniy nomi bilan shuhrat qozongan Abul Hasan Ali ibn Abu Bakr al-Farg'oniy ar-Rishtoniy al-Marg'inoniy (1123-yil hozirgi Marg'ilon yaqinidagi Rishton tumanida tug'ilib, 1197-yil Samarqandda vafot etgan) rahmatullohi alayh alohida o'rin egallaydi.

#### **ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR (ЛИТЕРАТУРА И МЕТОД / MATERIALS AND METHODS).**

Olimning har bir asari alohida tadqiqot mavzusi bo'lib, "At-Tajnis va-l-maziyd" (Ajratish va ilmni ziyoda qilish) kitobi ham bundan mustasno emas. Unda juda ko'plab fiqhiy masalalar ko'rilgan. "At-Tajnis va-l-maziyd" haqida tadqiqotchi yozgan muqaddimada deyiladiki, u faqat fiqhiy asar bo'libgina qolmay, balki Abu Hanifa mazhabi bo'yicha mutaaxxir ulamolar tomonidan xulosa qilingan, biroq ular nas holatiga ko'chirmagan turli fiqhiy hukmlar to'plamiga doir eng qadimgi va chuqur tahlilli asardir. Jumladan, "At-Tajnis va-l-maziyd" kitobi Shahid Sadr Hisomiddinning mutaaxxir olimlarning kitoblaridan jamlay boshlagan debochasi bo'lib, unda Samarqandiyning "An-Navozil" va "Uyun al-Masalil lahu", "Al-Voqiyat an-notifiy", Ibn al-Fazl fatvolari, Samarqand imomlari fatvolari jamlangan edi [2].

U zot rahimahulloh ushbu kitobni tamomlashdan oldin vafot etdilar, shuning uchun shogirdi Burhoniddin Marg'inoniy uni tamomlab, tartiblarini takomillashtirib, unga shayxlari va mashoyixlarining kitoblarini qo'shib qo'ydi.

Jumladan, ushbu kitobda Notifiyning "Al-Ajnos", Abu Shijo'ning "G'arib ar-rivoya", Najmiddin Nasafiyning "Fatvolar", Sodr Shahidning "Fatvou-s-Sug'ro"si hamda mabsut va turli kitoblarning izohlaridan ko'plab ma'lumotlar jamlangan.

Bu haqida muallifning o'zi kitobning kirish qismida batafsil aytib o'tgan. "At-Tajnis va-l-maziyd" asari bizgacha yetib kelgan bo'lib, quyida ushbu asarning yozilishida foydalanilgan asarlar haqida to'xtalib o'tamiz.

#### **МУНОКАМА (ОБСУЖДЕНИЕ / DISCUSSION).**

Burhoniddin Marg'inoniy o'z kitobida ko'plab manbalardan foydalangan. Avvalo, ustoz

Shahid as-Sadr bu kitobni birinchi marta tuzganida tayangan manbalarni zikr qilib o'tgan. Biroq, bu kitobni oxiriga yetkaza olmasdan vafot etgan. Uning shogirdi Burhoniddin Marg'inoniy bu ishni tugallab qo'yishni zimmasiga olgan. Alloma ham kitobning muqaddimasida istifoda etgan ushbu manbalar va ularning belgilarini eslatib o'tgan. Biz bu yerda ularni tartib bilan, qo'shimcha tushuntirish va mualliflarning qisqacha tarjimai bilan hamda kitobxonga ko'lamini yoritib berish maqsadida keltiramiz:

"An-Navozil";

"Uyun al-Masalil lahu". Bu ikki asar Abu Lays Samarqandiy qalamiga mansubdir [3].

U Nasr ibn Muhammad ibn Ahmad ibn Ibrohim, faqih Abu Lays as-Samarqandiy, "Imomul-Huda" nomi bilan mashhurdir. U zot rahimahulloh faqih Abu Jafar Hindavoniydan fiqhni tahsil olgan. 373/984-yili jumadul oxir oyining o'n birinchi kuni seshanba kechasi vafot etgan.

"An-Navozil" va "Uyun al-Masalil lahu" Hanafiy mazhabidagi eng muhim fatvo kitoblaridan biri bo'lib, faqih Abu al-Lays o'zining "An-Navozil" kitobida mutaaxxir olimlar Muhammad ibn al-Hasanning hijriy 248-yilda vafot etgan Muhammad ibn Muqotil kabi shogirdlaridan xulosa qilgan narsalarni to'plagan. "Uyun al-Masalil lahu" asari doktor Salohiddin Nohiy tomonidan tadqiq etilib, 1967-yil chop etilgan. "An-Navozil" kitobi ham birinchi marotaba doktor Salohiddin Nohiy tomonidan tadqiq etilgan.

Bu ikki kitob ham "At-Tajnis va-l-maziyd" kitobining paydo bo'lishida muhim kitoblardan hisoblangan. Buni muallif asarining bir qancha joyida zikr qilganidan ham bilish mumkin.

"Al-Voqe'at";

"Al-Ajnas" [4].

Bu ikki kitob Abul Abbos Notifiynikidir. U kishining to'liq ismi Ahmad ibn Muhammad ibn Umar Abul Abbos Notifiy Tabariy bo'lib, hanafiy fiqhida ulug' olimlardan hisoblanadi. Bir qancha asarlar muallifi. Eng mashhur asarlari "Al-Voqe'at", "Al-Ajnas", "Al-Furuq", "Al-Hidoya". Olim 1055-yil Rayda vafot etgan. "Al-Voqe'at" kitobi nodir kitoblardan bo'lib, qo'lyozma shakli hali topilganicha yo'q.

"Al-Ajnas" kitobiga kelsak, buning ikki nusxasi Bag'doddagi "Al-Avqof al-a'ammatu" kutubxonasida saqlanadi.

## NATIJARLAR (РЕЗУЛЬТАТЫ / RESULTS).

“At-Tajnis va-l-maziyd” kitobida foydalanilgan adabiyotlarning belgilari sifatida bu ikki kitob uchun (A-J) harflari qo‘yilgan.

“Fatva Abu Bakr ibn Fazl” kitobi.

Muallifning to‘liq ismi Muhammad ibn Fazl Abu Bakr Kammoriy Buxoriy bo‘lib, islom ilmlarida mu‘tamid olimlardan hisoblangan. Olim 992-yil Buxoroda vafot etgan. Achinarli tarafi shuki, ushbu asarning qo‘lyozma shaklini topa olmadik. “At-Tajnis va-l-maziyd” kitobida foydalanilgan adabiyotlarning belgilari sifatida bu ikki kitob uchun (B) harfi qo‘yilgan [1].

“Fatava aimmati Samarqand”. “At-Tajnis va-l-maziyd” kitobi tadqiqotchisining ta’kidlashicha, bunday nomdagi kitob mavjud emas. Aslida Samarqand imomlarining turli xil shakldagi fatvolari bo‘lib, ularni Shahid as-Sadr bir joyga jamlagan hamda o‘z kitobiga kiritganda maxsus belgi bilan ajratgan. Ushbu kitoblar jamlanmasi “At-Tajnis va-l-maziyd” kitobining asosiy qismlaridan bo‘lib, muallif unga “S” ishorasini qo‘ygan.

“G‘oriyb ar-rivaya”. Bu asar muallifi Muhammad ibn Ahmad ibn Hamza bo‘lib Said Abu Shuja’ nomi bilan tanilgan. O‘z zamonasida fiqh ilmida mo‘tabar shaxslardan sanalgan. “G‘oriyb ar-rivaya” asari qo‘lyozmasi qayerda ekanligi borasida ma’lumotlar mavjud emas. Musannif ushbu kitobdan ko‘plab fatvo o‘rinlarda foydalangan bo‘lib, ikki harf (G‘-R) bilan ishora qilgan.

“Mabsut kitoblar sharhlari”. “At-Tajnis va-l-maziyd” kitobi tadqiqotchisining ta’kidlashicha, bunday nomdagi kitob mavjud emas. Zero, bu kitoblardan murod “Al-Kofiy va Muxtasar” va “Al-Muntaqo” hamda “Al-Mabsut li Saraxsiy” bo‘lishi mumkin. Ushbu kitoblar jamlanmasi “At-Tajnis va-l-maziyd” kitobining asosiy qismlaridan bo‘lib, muallif unga “Sh-R-V” ishoralarini qo‘ygan [2].

“Fatava Najmiddin Nasafiy”. Bu asar muallifi Umar ibn Muhammad ibn Ahmad Najmiddin Abu Hafs Nasafiy bo‘lib, o‘z davrida fazilatli faqihlardan hisoblangan. Manbalarda u kishi tarafidan yozilgan asarlar soni yuzga yaqin ekanligi aytiladi. Ushbu kitob “At-Tajnis va-l-maziyd” kitobining asosiy qismlaridan bo‘lib,

muallif ismiga ishora qilinish “N-S” ishoralari qo‘yilgan.

“Fatava as-sug‘ro”. Bu asar muallifi Umar ibn Abdulaziz ibn Moza Burhon Abu Muhammad Hisomiddin bo‘lib, katta faqih olimlardan sanalgan. U kishining “Fatava as-sug‘ro” va “Fatava al-kubro” kabi asarlari bor. “Fatava as-sug‘ro”ning birgina qo‘lyozmasi mavjud bo‘lib, u “Dor al-kutub al-misriya” kutubxonasida saqlanadi. Ushbu kitob “At-Tajnis va-l-maziyd” kitobining asosiy qismlaridan bo‘lib, “fatavo” nomiga ishora qilinish “F-T” ishoralari qo‘yilgan [4].

Yana shuningdek, “M” harfi bilan belgilangan qism ham mavjud bo‘lib, “Mutafarriqot” deb nomlangan. Bunda asosan mutaqqoddim va mutaaxxir ulamolar tomonidan yozilgan kitoblardan namunalar olingan.

## XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION).

Xulosa sifatida qayd etib o‘tish lozimki, “At-Tajnis va-l-maziyd” asarining yaratilishida 10 dan ziyod asl manbalarning bir joyga jamlanishi asarning qimmatini oshiradi. Asarning Muhammad Amin Makkiy tomonidan tayyorlangan nashri ancha mukammal sanalib, asarning nomlanishi jihatidan ham, qo‘lyozma matnidagi farqli jihatlarga keng urg‘u berilishi bilan ham ajralib turadi. Shu sababli ham ushbu kitobni o‘rganishda mana shu nashrdan foydalanish maqsadga muvofiq ekanligi ma’lum bo‘ladi.

## ADABIYOTLAR (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES):

1. Abu Bakr Abdulloh ibn Muhammad ibn Shohur Roziy. Kitabu manorot as-sairiyn va maqomat at-toiriyn. – Quvayt: Suad as-sobah, 1993. Birinchi nashr.
2. Karl Brokkelman. Tarix al-adab al-arabiy. Arab tiliga Abdulhalim Najjor, Sayyid Ya’qub Bakr va Ramazon Abdutavvoblar tarjimasini. Beshinchi nashr. – Qohira: Dor al-maorif, 1977.
3. Nicolas Heer. Some biografical and bibliografical notes on al-Hakim al-Tirmidhi. The world of Islam. Studies in honour of Philip K. Hitti. Edited by James Kritzeck and R. Bayly Winder. – London: 1959. – P. 182-205.
4. Fuad Sezgin. Tarix at-turos al-arabiy. Arab tiliga Mahmud Fahmiy Majoziy tarjimasini. – Riyoz: Idora as-saqofa van-nashr bil-jami’a, 1411/1991. II.